

ЦИВІЛІСТИКА БЕЗ КОРДОНІВ

УДК 349.6

Чумаченко Інна Євгенівна,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права Національного університету «Одеська юридична академія»

ЩОДО ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВОДНО-ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН

Постановка проблеми. Водно-земельні правовідносини мають складний характер. Це обумовлено особливістю самих водних об'єктів, які не можуть існувати без певної земельної площі. Тому, правові відносини, що пов'язані з наданням водного об'єкта, подальшого його використання, та деякі інші відносини розуміються як водно-земельні. При їх регулюванні виникає складний комплекс проблем, що потребує рішення відповідно до норм земельного та водного законодавства.

Стан дослідження. Окремі аспекти водно-земельних відносин досліджувалися у працях В.І. Андрейцева, Г.І. Балюк, А.Г. Бобкової, О.М. Дроваль, І.І. Каракаша, М.В. Краснової, П.Ф. Кулинича, А.М. Мірошніченка, В.В. Носіка, М.В. Шульги та інших.

Метою цієї статті є дослідження і аналіз співвідношення земельного та водного законодавства з приводу регулювання відносин, що виникають в галузі використання та охорони водних об'єктів та земель водного фонду.

Виклад основного матеріалу. Захисним бар'єром водних об'єктів від шкідливої дії зовнішнього середовища як природного, так і антропогенного характеру є землі водного фонду. Правовий режим земель водного фонду визначається як земельним, так і водним законодавством, а саме главою 12 Земельного кодексу України (далі – ЗКУ) [1], главами 1 та 18 Водного кодексу України (далі – ВКУ) [2], а також іншими актами земельного і водного законодавства.

Відповідно до ч. 1 ст. 58 ЗКУ [1] до земель водного фонду належать землі, зайняті: морями, річками, озерами, водосховищами, іншими водними об'єктами, болотами, а також островами, не зайнятими лісами; прибережними захисними смугами вздовж морів, річок та навколо водойм, крім земель, зайнятих лісами; гідротехнічними, іншими водогосподарськими спорудами та каналами, а та-

кож землі, виділені під смуги відведення для них; береговими смугами водних шляхів; штучно створеними земельними ділянками в межах акваторій морських портів. Майже такий перелік містить ст. 4 ВКУ [2], за винятком такого виду земель, як «штучно створені земельні ділянки в межах акваторій морських портів». З наведеного випливає, що землі водного фонду підрозділяються на дві групи: безпосередньо покриті водою (водопокриті) і прилеглі до водойм, тобто призначені для використання й охорони вод.

Водопокриті, а також водообслуговуючі землі є природним середовищем і операційною базою для судноплавства, лісосплаву, іригації і інших потреб водного господарства. Зокрема, на них розташовані гідротехнічні споруди; вони призначені для збереження й раціонального використання гідроресурсів; слугують вмістилищем для водних об'єктів, а також зоною водозбору і водокористування. Саме в результаті цих особливостей землі водного фонду утворюють захисний природний (ландшафтний) бар'єр для водних об'єктів.

Правове регулювання користування та охорони водопокритих та водообслуговуючих земель здійснюється практично в усіх цивілізованих країнах і йде своїми коріннями у глиб століть. У римському праві були ґрунтовно розроблені водні і земельні сервітути, передбачалося право забору води із сусідньої ділянки. У Стародавньому Римі існувала державна власність на дно і відповідні острови в руслі публічних річок. При осушенні русла відбувалось придбання дна і островів засохлої дельти прибережними власниками.

Основною складовою земель водного фонду є землі, на яких розмішені водні об'єкти, і до яких відносяться землі, зайняті внутрішніми морями і територіальним морем, озерами, водосховищами, річками, каналами й іншими водними об'єктами. До іншої групи земель водного фонду належать

землі, не покриті водою, але прилеглі до водних об'єктів. Ці землі призначені в основному для охорони поверхневих вод від забруднення, засмічення, збереження водності, будівництва й експлуатації споруд, що забезпечують задоволення питних, господарсько-побутових, лікувальних, оздоровчих, курортних і інших потреб населення, а також сільськогосподарських, промислових, енергетичних, природоохоронних, транспортних, рибогосподарських та інших державних і суспільних потреб.

Так, відповідно до п. «а» ст. 58 ЗКУ [1] до земель водного фонду належать землі, зайняті морями, річками, озерами, водосховищами, іншими водними об'єктами, болотами, а також островами, не зайнятими лісами. Згідно зі ст. 1 ВКУ водний об'єкт – це природний або створений штучно елемент довкілля, в якому зосереджуються води (море, річка, озеро, водосховище, ставок, канал, водоносний горизонт) [2].

Також, до складу цих земель відносяться землі, які зайняті болотами, що є своєрідним природно-територіальним комплексом, особливим видом водних екосистем, для яких характерні специфічні мікрокліматичні умови, надлишкове зволоження, наявність вологолюбної рослинності та процес формування торфу. Для їх формування важливу роль відіграють поверхневі й ґрунтові води, також вони самі сприяють живленню рік і озер водою.

Включення островів до категорії земель водного фонду зумовлено знаходженням їх серед вод, віддаленістю від суші, невід'ємним зв'язком зі станом водного об'єкта, в якому вони розташовані, тощо. Поняття такої дефініції як «острів» відсутнє як у ЗКУ, так і у ВКУ, проте, згідно з Конвенцією ООН з морського права від 10 грудня 1982 року [3], острів – це природно утворений простір суші, оточений водою, що знаходиться вище рівня води при приливі.

До виду земель водного фонду відносять також землі, зайняті прибережними захисними смугами вздовж морів, річок і навколо водойм, крім земель, зайнятих лісами; береговими смугами водних шляхів; виділені під смуги відведення для гідротехнічних та інших водогосподарських споруд і каналів. Вони призначені головним чином для охорони водних об'єктів від забруднення, засмічення, виснаження та здійснення певної господарської діяльності, пов'язаної з використанням водних об'єктів. Для цих земель встановлюється особливий режим використання.

Так, прибережна захисна смуга – частина водоохоронної зони відповідної ширини вздовж річки, моря, навколо водойм, на якій встановлено більш суворий режим господарської діяльності, ніж на решті території водоохоронної зони (ст. 1 ВКУ) [2].

Для забезпечення експлуатації та захисту від забруднення, пошкодження і руйнування каналів зрошувальних і осушувальних систем, гідротехнічних та гідрометричних споруд, водойм і гребель на берегах річок виділяються земельні ділянки смуг відведення з особливим режимом використання (ст. 64 ЗКУ) [1]. Земельні ділянки в межах смуг відведення надаються для створення водоохоронних насаджень, берегоукріплювальних та протиерозійних гідротехнічних споруд, будівництва переправ тощо. Відповідно до наказу Державного комітету України у справах містобудування і архітектури «Про затвердження Методики обстеження і паспортизації гідротехнічних споруд систем гідравлічного вилучення та складування промислових відходів» № 252 від 19 грудня 1995 року [4], гідротехнічні споруди визначаються як споруди для використання водних ресурсів, а також для боротьби з шкідливим впливом вод: греблі й дамби різного призначення та їхні конструктивні елементи; водоскиди, водоспуски, споруди водовідведення: тунелі, канали, труби, лотки; регуляційні споруди, накопичувачі промислових відходів, ставки, відкриті водозабори, гідромеханічне та механічне обладнання, призначене для нормального функціонування споруд.

Відповідно до ч. 2 ст. 58 ЗКУ [1] для створення сприятливого режиму водних об'єктів уздовж морів, навколо озер, водосховищ та інших водойм встановлюються водоохоронні зони, розміри яких визначаються за проектами землеустрою. Статтями 58–64 ЗКУ вбачається, що землями, які сприяють охороні вод, є водоохоронні зони, прибережні захисні смуги, смуги відведення, берегові смуги водних шляхів. Разом із тим статтею 93 ВКУ [2] додатково виокремлено ще один вид земельних ділянок, що призначені для виділення зон санітарної охорони, які встановлюються з метою охорони водних об'єктів у районах забору води для централізованого водопостачання населення, лікувальних і оздоровчих потреб та поділяються на пояси особливого режиму.

У зв'язку із прийняттям Закону України «Про морські порти України» від 17 травня 2012 року [5] до складу земель водного фонду було віднесено землі, зайняті штучно створеними земельними ділянками в межах акваторій морських портів (п. «Г» ст. 58 ЗКУ). Відповідно до п. 17 ст. 1 зазначеного Закону, «штучно створена земельна ділянка – земельна ділянка, створена (намита, насипана, створена із застосуванням інших технологій) в межах акваторії морського порту».

Законом України від 2 грудня 2010 року «Про внесення змін до Водного і Земельного кодексів України щодо прибережних захисних смуг» [6]

було внесені відповідні зміни до чинного законодавства. Так, відповідно до ч. 1 ст. 60 ЗКУ вздовж річок, морів і навколо озер, водосховищ та інших водойм з метою охорони поверхневих водних об'єктів від забруднення і засмічення та збереження їх водності встановлюються прибережні захисні смуги. А визначення прибережної захисної смуги закріплено у ст. 1 ВКУ, якою є частина водоохоронної зони відповідної ширини вздовж річки, моря, навколо водойм, на якій встановлено більш суворий режим господарської діяльності, ніж на решті території водоохоронної зони.

Прибережні захисні смуги встановлюються по берегах річок та навколо водойм уздовж урізу води (у меженний період) шириною: для малих річок, струмків і потічків, а також ставків площею менш як 3 гектари – 25 метрів; для середніх річок, водосховищ на них, водойм, а також ставків площею понад 3 гектари – 50 метрів; для великих річок, водосховищ на них та озер – 100 метрів. При крутизні схилів більше трьох градусів мінімальна ширина прибережної захисної смуги подвоюється.

Уздовж морів та навколо морських заток і лиманів встановлюється прибережна захисна смуга шириною не менше двох кілометрів від урізу води (ч. 3 ст. 60 ЗКУ, ч. 9 ст. 88 ВКУ).

Відповідно до ст. 88 ВКУ прибережні захисні смуги встановлюються на земельних ділянках всіх категорій земель, крім земель морського транспорту. Землі прибережних захисних смуг перебувають у державній та комунальній власності та можуть надаватися в користування лише для цілей, визначених ВКУ. У межах існуючих населених пунктів прибережна захисна смуга встановлюється з урахуванням містобудівної документації.

Прибережні захисні смуги встановлюються за окремими проектами землеустрою. Проекти землеустрою щодо встановлення меж прибережних захисних смуг (з установленою в них пляжною зоною) розробляються в порядку, передбаченому законом.

У межах прибережної захисної смуги морів та навколо морських заток і лиманів встановлюється пляжна зона. Відповідно до ст. 1 ВКУ пляжна зона – це прилегла до урізу води частина прибережної захисної смуги уздовж морів, навколо морських заток і лиманів з режимом обмеженої господарської діяльності. Її ширина визначається залежно від ландшафтно-формуючої діяльності моря, але не менше 100 метрів від урізу води, що включає: території, розташовані між лінією максимального відпливу та лінією максимального напливу хвиль, зареєстрованих під час найсильніших штормів, а також територію берега, яка періодично затоплюється хвилями; прибережні території – складені піском, гравієм,

камінням, ракушняком, осадовими породами, що сформувалися в результаті діяльності моря, інших природних чи антропогенних факторів; скелі, інші гірські утворення.

Пляжна зона не встановлюється у межах прибережної захисної смуги морів та навколо морських заток і лиманів на земельних ділянках, віднесених до земель морського транспорту, а також на земельних ділянках, на яких розташовані військові та інші оборонні об'єкти, рибогосподарські підприємства.

Законодавством закріплені вимоги щодо використання та охорони пляжної зони. Так, згідно ст. 88 ВКУ користування пляжною зоною у межах прибережної захисної смуги морів та навколо морських заток і лиманів здійснюється з дотриманням вимог щодо охорони морського середовища, прибережної захисної смуги від забруднення та засмічення і вимог санітарного законодавства. До узбережжя морів, морських заток і лиманів у межах пляжної зони забезпечується безперешкодний і безоплатний доступ громадян для загального водокористування, крім земельних ділянок, на яких розташовані гідротехнічні, гідрометричні та лінійні споруди, санаторії та інші лікувально-оздоровчі заклади, дитячі оздоровчі табори. У разі надання права користування пляжною зоною користувачі зобов'язані забезпечити безперешкодний та безоплатний прохід вздовж берега моря, морської затоки чи лиману. У межах населених пунктів місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування виділяються та облаштовуються пляжні зони для безперешкодного та безоплатного користування.

Також, згідно до ч. 3 ст. 62 ЗКУ та ч. 3 ст. 90 ВКУ у межах пляжної зони прибережних захисних смуг забороняється будівництво будь-яких споруд, крім гідротехнічних, гідрометричних та лінійних.

Прибережні захисні смуги є природоохоронною територією з режимом обмеженої господарської діяльності (ч. 1 ст. 61 ЗКУ, ч. 1, ст. 89 ВКУ). В зв'язку з цим земельним та водним законодавством встановлені обмеження господарської діяльності та використання земельних ділянок прибережних захисних смуг уздовж річок, навколо водойм та на островах. Так, забороняється: розорювання земель (крім підготовки ґрунту для залуження і залісення), а також садівництво та городництво; зберігання та застосування пестицидів і добрив; влаштування літніх таборів для худоби; будівництво будь-яких споруд (крім гідротехнічних, навігаційного призначення, гідрометричних та лінійних), у тому числі баз відпочинку, дач, гаражів та стоянок автомобілів; миття та обслуговування транспортних засобів і техніки; влаштування зва-

ЛІТЕРАТУРА:

1. Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 року // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 3-4. – Ст. 27.
2. Водний кодекс України від 6 червня 1995 року // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 24. – Ст. 189.
3. Конвенція ООН з морського права від 10 грудня 1982 року, ратифікована Законом України від 3 червня 1999 року // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 31. – Ст. 254
4. Про затвердження Методики обстеження і паспортизації гідротехнічних споруд систем гідравлічного вилучення та складування промислових відходів: наказ Державного комітету України у справах містобудування і архітектури від 19 грудня 1995 року № 252 // <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0466-95>
5. Про морські порти України: Закон України від 17 травня 2012 року // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 7. – Ст.6.
6. Про внесення змін до Водного і Земельного кодексів України щодо прибережних захисних смуг: Закон України від 2 грудня 2010 року // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 18. – Ст.122.
7. Про затвердження Порядку установа берегових смуг водних шляхів та користування ними: постанова Кабінету Міністрів України від 14 квітня 1997 року № 347 // Офіційний вісник України. – 1997. – № 16. – Ст. 80.

Чумаченко Інна Євгенівна

ЩОДО ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВОДНО-ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН

Стаття присвячена дослідженню правового взаємозв'язку положень земельного та водного законодавства щодо регулювання суспільних відносин з приводу використання та охорони водних об'єктів та земель відповідної категорії.

Ключові слова: землі водного фонду; водний об'єкт; склад земель водного фонду; цільове призначення земель водного фонду; прибережні захисні смуги; берегові смуги водних шляхів.

Чумаченко Інна Евгениевна

О ПРАВОВОМ РЕГУЛИРОВАНИИ ВОДНО-ЗЕМЕЛЬНЫХ ОТНОШЕНИЙ

Статья посвящена исследованию правовой взаимосвязи положений земельного и водного законодательства в части регулирования общественных отношений в сфере использования и охраны водных объектов и земель соответствующей категории.

Ключевые слова: земли водного фонда; водный объект; состав земель водного фонда; целевое назначение земель водного фонда; прибрежные защитные полосы; береговые полосы водных путей.

Chumachenko Inna Evgenivna

ABOUT THE LEGAL ADJUSTING OF THE WATER-LANDED RELATIONS

The article is devoted to the study of the legal relationship between the provisions of land and water legislation in the regulation of public relations in the sphere of use and protection of water bodies and lands of the appropriate category.

Keywords: Lands of the water fund; Water body; The composition of the lands of the water fund; The purpose of the lands of the water fund; Coastal protective bands; Coastlines of waterways.